

Máthé Dénes

A *Keresztény Magvető* az állami cenzúra idején (1971–1989)

Bevezetés

A *Keresztény Magvető* politikai okok miatt szűnt meg 1944 végén, aztán állami jóváhagyással indult újra – hosszas próbálkozások után – 1971-ben, a romániai politikai nyitás viszonylag rövid időszakában. Ez önmagában is jelzi, hogy a második világháború utáni megjelenése az egyházi akarat mellett a politikai hatalom döntéseitől és elvárásaitól függött. A kérdés tehát az, hogy milyenek voltak ezek az elvárások. Esetünkben ez közelebbről azt jelenti, hogy egy ateista ideológiájú politikai intézménynek milyen elvárásai lehetnek egy vallásos világnézetű intézménnyel szemben. Még konkrétabban, hogy egy ateista ideológiájú, magát nem egyszerűen demokráciának, hanem *népi demokráciának* deklaráló és más politikai irányvonalat maga mellett meg nem tűrő hatalom milyen szempontok alapján és milyen korlátok között engedélyezte egy neki alkotmányilag alárendelt, de világgképében vele ellenkező vagy legalábbis tőle lényegesen különböző, vallásos intézmény működését.

A helyzet tehát, amelyben választ keresünk arra a kérdésre, hogy 1989 előtt milyenek voltak az államhatalom elvárásai a hazai egyházakkal szemben, nem korlátozódik egyszerűen az állam és az egyház viszonyára, mint például a nyugati demokráciákban, hanem eleve ellentmondásos, többszörösen is.

Az egyik ellentmondás alapvetően *ideológiai/világnézeti* jellegű, a világ létezésével, az emberi társadalom működésével kapcsolatos felfogással függ össze, és abban áll, hogy az államnak ez a típusa ateista és materialista, az egyház viszont vallásos intézmény. A másik ellentmondás *politikai*: egy olyan állam, amely egy pártrendszerre épül, amely tehát a társadalom és a kultúra teljes működését irányítja, ellenőrzi és a maga szempontjait számon kéri, milyen értelemben érthet egyet azzal, hogy saját fennhatósága alatt olyan intézmény is működjék, amely a világról való gondolkodásban vele ellenkező álláspontot képvisel, sőt a híveit is a saját álláspontjának a helyességéről próbálja meggyőzni anélkül, hogy nyíltan vagy közvetlenül bírálná a hivatalos állami világnézetet. Végül – ha reálisak akarunk lenni – egy másfajta viszonyral is számolnunk kell. Éspedig azzal, hogy Románia Szocialista Köztársaságban az állam hivatalos nyelve a román volt. Je-

lenlegi témánkra összpontosítva ez azt jelenti, hogy az adott hivatalos nyelvvel szemben vagy ezzel párhuzamosan a *Keresztény Magvető* egy magyar nyelvű keresztény egyház lapjaként indult újra egy olyan országban, amely akkor már a *kommunista* demokrácia kiteljesítésének jelszavát és parancsát állította eszményként minden állampolgára elé.

Ennek az eszmei/ideológiai konstellációnak a felvázolása után – mintegy kitérőként – arra is választ kell keresnünk, hogy a *Keresztény Magvető* 1971-es lapszámain miért van a 77. évfolyam megjelölés, hiszen az 1861 és 1971 közötti időbeli távolság egyebet mutat. Ez tehát egy szorosabban vett sajtótörténeti kérdés. A Magvető-sorozat áttekintése és a korábbi kutatások¹ alapján elmondható, hogy az 1861-ben indult unitárius folyóirat 1919-ig négy esztendőben valamilyen oknál fogva nem jelent meg. 1919 és 1922 között politikai okok miatt szünetelt. Ezt követően 1944 végéig folyamatosan megjelent, majd 1971-ig ismét a politikai betiltás miatt nem kerülhetett olvasói kezébe. Ezek a szünetelések az okai a 110 éves időintervallum és az évfolyam-számok közti eltérésnek.

Az újraindult *Keresztény Magvetőről*

A következőkben az 1971–1989 közti időszakban megjelent *Keresztény Magvető* néhány jellemzőjére, vetületére térek ki, elsősorban a címben jelzett téma szemszögéből. Ebben a periódusban a lap 19 évfolyamának 76 füzete jelent meg, közülük jó néhány nem külön, hanem összevont lapszámként.

A szerkesztők dicséretére váljék, hogy az újraindult *Keresztény Magvető* első száma nem valami protokolláris, az állam iránti hűségéről bizonykodó vezércikkkel indul, hanem ehelyett az 1861-es első kötet címlapjának fényképfelvételét mutatja meg az olvasónak, s ezt követően a célközönségét szólítja meg. Azért kell erről nyomatékkal szólni, mert ismeretes, hogy a viszonylag 'enyhe' politikai körülmények ellenére a folyóirat újraindulását hosszas, hatalmi-bürokratikus huzavona előzte meg.

Az olvasó címszerű megszólítása – *A Keresztény Magvető olvasóihoz* – kapcsán egy olyan hipotézis fogalmazható meg, amelyet a diktatórikus körülmények közt született szövegek értelmezéséhez célszerű felhasználni (jelen esetben azért

¹ Kovács Sándor: *Az unitárius egyházi irodalom, avagy kísérlet annak összefoglalására.* KerMagv, 2003, 34–46. Kovács Sándor: *Unitárius egyházi irodalom.* In: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 5/2. kötet. Bukarest–Kolozsvár, 988–1003. Gaal György: *A „szép, jó és igaz” Magvetője.* Százötven év az egyház és művelődés szolgálatában. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház, 2011. *Keresztény Magvető* Füzetek 47.

kell hipotézisről beszélnünk, mert már nincs tanú arra, aki ebben megerősíthetne, vagy megcáfolhatna). Induljunk ki abból az ellenőrizhető tényből, hogy az 1971-ben, huszónhét évi kényszerszünet után újrainduló folyóirat bevezető cikkének a címe ugyanaz, mint az 1922-ben, háromévi szünetelés után megjelenő folyóirat első írásának címe. Feltételezhetjük, hogy ez a megfelelés nem véletlen, hanem szándékos: az 1971-es kiadvány szerkesztője – aki vélhetőleg Dr. Erdő János teológiai professzor volt – tudatosan választotta ezt a címet. Ha ez a feltételezés helyes, akkor elmondható (és ebben áll az előbb említett hipotetikus jelleg), hogy az 1971. évi első füzet bevezető írásának címe nem egyszerűen a *lectori salutem* gesztusát fejezi ki, hanem ennél áttételesebb, szimbolikusabb értékű. Vagyis az 1971-es újrainduláskor a szerkesztő az 1922-es újraindulás emlékét is felidézte az akkori bevezető cikk címének egyszerű átvételével, azaz bármilyen ’külső’ jel igénybevétele nélkül. S ezzel – közvetve, de tudatosan – a két újraindulás közti hasonlóságra is utalt (hasonló léthelyzet, hasonló szándék, hasonló szellemi cselekvési program). Tehát aktualizálta és hagyományként fogadta el az 1922-ben leírt megszólítást.

A cikk első kijelentése – „A Keresztény Magvető köszönti régi és új olvasóit”² – tömör, egyszerű kapcsolatteremtéssel hidalja át azt a korszakot, amely a *Magvető* 1944-es utolsó és 1971-es első száma között szakadékként tátong, s amelynek politikai türelmetlenségét egyebek közt a teológiai tanárok és a lelkészek egyik részének bebörtönzése jelzi. E megszólítás után röviden felvázolja – korabeli szövegek idézésével is – a 110 évvel korábbi indulást, megemlíti a lapkiadás gondolatát felvető és megvalósító személyek nevét, majd az 1971-es jelenből szólal meg: „A szerkesztés gondját és kötelességét [az] Egyházi Képviselő Tanács a mi kezünkbe tette le. Tisztában vagyunk a feladat nehézségével, melyet abban a reményben vállaltunk, hogy lelkészeinket, teológiai tanárainkat és a teológia kérdései iránt érdeklődő világi híveinket sikerülni fog munkatársakul megnyerni. Meggyőződésünk, hogy közös erővel folytatni tudjuk a Keresztény Magvető munkáját. Építeni kívánjuk Istenországát, melyről Jézus azt tanította, hogy »tibenetek van«. Erre az építő munkára hívjuk mindazokat, akik az igazságot szeretik és Istenországát szolgálni akarják.”³

Ezek után hadd említsük meg a cikket aláíró szerkesztőség tagjait: Dr. Kiss Elek (elnök), Dr. Kovács Lajos (felelős szerkesztő), Dr. Erdő János (felelős szerkesztő-helyettes), Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc, Dr. Szathmáry János. Megjegyzendő, hogy különös módon egy világi személy is sze-

² KerMagv, 1971, 5.

³ KerMagv, 1971, 7.

reper a szerkesztőség tagjai között – a sort bezáró Szathmáry János. Tisztázandó, hogy 1971-ben milyen megfontolás állott egy világi személy szerepeltetése mögött, és miért esett a választás éppen az említett személyre, s miért nem például az akkor már politikailag is megtúrt Mikó Imrére. Mikó Lőrinc (Mikó Imre fia) szóbeli közlése szerint az 1968-as jubileumi ünnepség után, melynek világi elnöke Mikó Imre főgondnok volt, Kiss Elek püspök és a főgondnok között nézeteltérés támadt, s Mikó Imre emiatt lemondott egyházi tisztségéről. 1971-ben emiatt nem jöhetett számításba a *Magvető* szerkesztőségi tagjaként, bár kétségtelen, hogy neki volt ezen a téren a legtöbb tapasztalata.

Az olvasó köszöntése után tanulmányok következnek. Dr. Kiss Elek püspök *Isten és ember szolgálatában* című írása a folyóirat unitárius elvi-eszmei koordinátáit vázolja fel. Ezt folytatja és konkretizálja Dr. Kovács Lajos főjegyző tanulmánya, amelyben a szerző a bibliakutatás Jézus személyével és tanításával kapcsolatos eredményeit összegzi. Ezt a hitelvi megalapozást az 1968-ban Kolozsváron, Tordán és Déván tartott jubileumi megemlékezések aprólékos beszámolója követi, amihez Bodor Andrásnak a Dávid Ferenc elítélését bemutató írása, valamint Leleszi János szerzetesnek a perről készült korabeli jelentése kapcsolódik. (Itt megjegyzendő, hogy Bodor András írása és Leleszi János Rómába küldött jelentésének a fordítása a *Korunk* 1968-as 8. számában jelent meg először.)

Az alábbiakban az 1968-ban tartott 400 éves évfordulón elhangzott szövegekből idézek néhány szemelvényt, Dr. Kovács Lajos beszámolója alapján.⁴ A nyugat-európai, a román államhatalmi és az amerikai felszólaló idézeteinek egymásra vetített, kontextuális olvasása reálisan érzékeltetheti a korabeli feszültségeket:

Dr. Peter Dalbert, a *Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Szervezete* (International Association for Religious Freedom – más fordításban⁵ *Az Unitárius Egyházak és Szabadelvű Vallásos Szervezetek Világszövetsége*) elnöke német nyelven a következőket mondta:

„Az Önök jubileumi ünnepsége egybeesik az emberi jogok kinyilvánításának 20. évfordulójával. Annak 18. szakasza kimondja, hogy minden embernek joga van gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságra és vallása szabad gyakorlására.

⁴ Dr. Kovács Lajos: *Beszámoló az 1968. augusztus 17–19 napjain Kolozsváron, Tordán és Déván tartott jubileumi zsinati főtanácsról*. KerMagv, 1971, 26–51.

⁵ KerMagv, 1972, 175.

A mi világszövetségünk ehhez teljes meggyőződéssel kapcsolódik. Számunkra a hit nem jelent uralkodásra való igényt, hanem segítséget az ember számára munkájában, közösségi életében, szenvedéseiben és szükségeiben egyaránt.”⁶

A Kolozs megyei néptanács első elnökhelyettese (Rusu Clement) többek között ezeket mondta: „Az együttlakó nemzetiségek hazafias lelkülete, államunk iránti teljes hűsége és a társadalmi-közösségi munkában való széleskörű részvétele a mélységesen demokratikus szabadságjogoknak és teljes jogegyenlőségnek a kifejezései, amelyeket államrendszerünk minden állampolgárának, nemzetiiségre, vallásos meggyőződésre vagy fajra való tekintet nélkül biztosít.”⁷ És végül még egy hivatkozás Kovács Lajos beszámolójából: Malcolm R. Sutherland, a chicagói Meadville Teológiai Főiskola elnöke bejelentette, hogy intézete Dr. Kiss Elek püspököt tiszteletbeli doktorrá avatta, és őt bízta meg, hogy a romániai unitárius egyház 400 éves évfordulóján a diplomát és a doktori jelvényt átadja, és felolvassa a Meadville-i Teológiai Főiskola ezzel kapcsolatos határozatát:

„Dr. Kiss Elek, 1946 óta a romániai unitáriusok püspöke, egy erdélyi község szülötte, aki erre az örökségre mindig büszke volt. Tiszta jellemével és prófétai lelkületével három teológus nemzedéket inspirált; az Ótestamentum nagy tanítója és tudósa, az izraelita próféták hűséges tanítványa; mindig barátja a szegényeknek és alacsonysorban levőknek; *sohase kiszolgálója az erőseknek és hatalmasoknak.*”⁸

A lap első, összevont számának a szerkezete voltaképpen előlegezi a következő lapszámok tartalmi beosztását. A szerkesztőségi cikk után – amely lehetett a püspök új évi köszöntése, máskor pedig valamilyen romániai hivatalos-országos ünnepélyről való megemlékezés – tanulmányok következnek, ezt a prédikációkat tartalmazó fejezet követi, *Szószék és úrasztala* címmel. A *Magvető* első számát *Könyvszemle* zárja. A következő számokban ez kiegészül az *Egyházi élet*, valamint a *Hírek* rovattal. Az 1980-as évek vége felé ez a szerkezet a *Bibliai fogalmak*, valamint a *Gondolatok* rovatokkal bővül ki.

E lapszerkezetből most csak az ún. járulékos rovatok némelyikére térhetek ki röviden: a lapszámok nyitószövegeire (szerkesztőségi közleményekre), illetve a szaktanulmányok és az egyházi beszédek törzsanyaga utáni *Hírekre* és a *Könyvszemlére*.

⁶ Dr. Kovács L.: *Beszámoló...* 38–39. Kiemelés tőlem – M. D.

⁷ Uo. 38.

⁸ Uo. 29. Az én kiemelésem – M. D.

Szerkesztőségi cikkek

A szerkesztőségi közlemények átfogó szemléje alapján megállapítható, hogy minden lapszámában nincsen politikai vezércikk. Ez mai szemmel nézve is megnyugtató és értékelendő. De azt is meg kell állapítanunk, hogy a vezércikkekben a szerkesztőség arra törekszik, hogy – hitelvi szempontjainak a feladása nélkül – a hivatalos elvárások szerint fogalmazza meg a közleményt. Vagyis hogy kénytelen-kelletlen megfeleljen a hatalom elvárásainak. Néhány példa: az 1971-es, 1972-es, 1973-as lapszámokban augusztus 23-a (Románia 1944-es átállása a Szovjetunió oldalára), valamint december 30-a (a román királyság megszüntetése, a népköztársaság kikiáltása) szolgált erre kényszerű alkalmat.

Az 1974. évi első lapszám a *Köztársaságunk első elnöke* című írással indul, amelyben – idézem – „Az Unitárius Egyház köszönti Nicolae Ceaușescut abból az alkalomból, hogy a Nagy Nemzetgyűlés egyhangúlag Románia Szocialista Köztársaság elnökévé választotta.”⁹

E szövegben figyelemre méltó, hogy az elnök nevét önmagában említi meg. Az, hogy nem nevezi *elvtársnak*, természetes. De valami folytán nem is „urazza”. A későbbi említések némelyikében azonban a „Nicolae Ceaușescu úr” formula is megjelenik. A „szocialista” és a „polgári–hagyományos” megszólítás egymás mellett élése a kelet-európaiak számára megszokottá, természetessé vált ugyan, de önmagában is világosan jelzi azt a kettősséget, amely a szocialista állam és az egyház viszonyát jellemezte. Ezzel az eseménnyel és következményeivel újabb vezércikk-téma adatik a *Magvető* szerkesztősége számára. A születésnap-i köszöntések mellett a politikai élet újabb ünnepei és országos rendezvényei is bekerülnek a kötelezően számon tartandó témák közé. Egy példa: az 1974/2. szám az *Egyházunk részt vesz Románia Szocialista Egységfront-tevékenységében* című szöveggel indul, és a hat évvel korábban megalakult Szocialista Egységfront 1974 májusában tartott első országos kongresszusáról számol be.

Nem folytatom a sort, annyit azonban megjegyzek, hogy ezek a vezércikkek nincsenek aláírva, szemben például a korabeli világi folyóiratok hasonló típusú írásaival. Ritka kivételként említhető, hogy az 1974-es 3. szám vezércikkét Dr. Kovács Lajos püspök és Dr. Mikó Imre főgondnok szignálja, az 1944. augusztus 23-i események harmincéves évfordulójára való tekintettel. Ugyanakkor annak is szerepe lehetett ennek a kettős aláírásnak, hogy ettől a lapszámtól *Kolozsvár* helyett *Kolozsvár-Napoca* áll a címlapon (a város magyar nevéhez való visszatérés csak az 1990-ben megjelent 1989-es lapszámokban történik meg).

⁹ KerMagv, 1974, 3.

Rövid kitérőként elmondom, hogy néhány évvel ezelőtt a BBTE Bölcsészkarán rendezett nemzetközi konferencián az *Utunk*, az *Igaz Szó* és a *Korunk* vezércikkeinek stílusáról és tartalmáról tartottam előadást.¹⁰ Hipotézisem az volt, hogy mivel ezeket a szerkesztőségi cikkeket nem pártaktivisták, hanem a kultúrának elkötelezett értelmiségiek írták, kell lennie bennük valamiféle rejtett rendszerbírálatnak is. Feltevésemet e vezércikkek elemzése nyomán kellő mennyiségű szemelvénnel tudtam igazolni. Most a *Keresztény Magvető* esetében is ebből a hipotézisből indulok ki, bár feltételezhető, hogy az egyházi sajtó cenzúrája – éppen az egyházak vallásos világnézetére való tekintettel – sokkal körültekintőbb volt, mint a 'szövetségesként' elkönyvelt világi kulturális sajtó esetében. Ennek megfelelően az egyházi öncenzúra is szigorúbban működött. Egyetlen példaként említem azt, hogy Mikó Imre halála után az életmű összegzésében csak a rehabilitált Mikó Imre munkái szerepelnek, de például az 1941-ben megjelent *Huszonkét év* című kötet, amely a hazai magyar kisebbség két világháború közötti időszakára tekint vissza a bécsi döntés utáni helyzetből, hiányzik.¹¹ S ez érthető, hiszen a román szocialista cenzúra nem értett egyet olyan könyvre való hivatkozással, amely a két világháború közötti román államnak egy magyar politikus részéről történő kritikáját is tartalmazta.

Feltevésemet, hogy ti. az egyházi sajtó, esetünkben a *Magvető* vezércikkeiben is volt rejtett rendszerbírálat, most csak két szemelvénnel támasztom alá:

1. „A Vallásügyi Hivatal megértő támogatása lehetővé tette, hogy gyakorolhattuk évszázados hagyományunkat a Zsinati Főtanács tartását illetően.”¹² Ez a kényszerűen hálálkodó hangnem és az évszázados hagyományokra való hivatkozás olyan feszültségben áll egymással, amelyet belső ellentmondásként, nagyon finom iróniaként, közvetett bírálatként foghatunk fel. Mert egy évszázados hagyományokkal rendelkező, elismert erkölcsi értékeken alapuló intézmény működése, *melynek szervezeti szabályzatát az államhatalom is elfogadta*, alkotmányosan szavatolt gyakorlat, s ilyen értelemben is természetes dolog. A diktatórikus körülményeket leplezi le az, hogy ilyen jog gyakorlásához a politikai hatalom *megértő támogatására* van szükség. Ez újabb adalék a szocialista állam és a fennhatósága alatt működő egyház viszonyának rekonstrukciójához.

¹⁰ Máthé Dénes: *About the Style of Editorials under Dictatorship*. István Berszán (ed.): *Orientation in the Occurrence*. Komp-Press, Cluj-Napoca, 2009, 156–165.

¹¹ Dr. Erdő János: A „*Csendes Petőfi utca*”-ból indult el. *Adatok Mikó Imre életrajzához*. *KerMagv*, 1977, 87–89.

¹² *KerMagv*, 1976, 231.

2. 1975-ben a *Magvető* első száma a „márciusi választások”-ról számol be. Idézem: „Demokratikus rendszerünk további szélesedését jelzi az a körülmény is, hogy ezen a választáson egy mandátumra több jelöltet is állítottak, tehát a szó szoros értelmében is megvolt a lehetőség a választásra a képviselőnek egyformán alkalmasok között.”¹³ E szemelvény értelmezésekor a hangzatos elvek helyett helyesebb, mert realisabb abból a tényből kiindulni, hogy a korábbi, szintén „népi demokratikus” választásokon egyetlen jelöltre kellett szavazni. 1975-től formálisan lehetőség nyílt arra, hogy a szavazó több jelölt közül válasszon. Ez azonban – a tények ismeretében mondhatjuk – csak formális lehetőség volt, hiszen bár a hatalom két vagy több jelöltet állított, közülük csak az egyik volt a ’kiszemelt’, s ezt a szavazók minden esetben idejében ’megtudták’. Tehát valójában nem választásról, hanem gépies szavazásról volt szó. Nem a szavazó polgárok döntötték el, kit akarnak vagy kit kell megválasztani. S a megválasztott jelölt különben sem a szavazók, hanem a hatalom érdekeit képviselte. Az idézet kijelentéseinek a hamisságához tartozik az is, hogy két *egyformán alkalmas* jelölről beszél, azaz ezen a téren is uniformizál: nem a valóságról beszél, hanem egy politikai elvet követ. Az idézet világából kilépve az is feltételezhető – bár ezt csak korabeli szövegek alapján lehetne megerősíteni –, hogy a fejlődés sokat hangoztatott elvének megfelelően maga a hatalom értékelte a demokratikus rendszer kiszélesedéseként a több jelölt állítását, beismervén, esetleg dicsekedvén azzal, hogy „meghaladta” korábbi önmagát.

Hírek

Az *Egyházi élet*tel kapcsolatos tájékoztatás után a *Hírek* rovata következik a *Magvető*ben, amelyben a hazai egyházi történésekről, eseményekről való beszámoló mellett lehetőség nyílt arra is, hogy a nemzetközi egyházi szervezetek rendezvényeiről is hírt adjanak. Ezek a rövidhírek elsősorban a nyugati világba való kitekintés lehetőségét nyújtották a lap olvasóinak. Nagyon fontos volt ez a lehetőség egy olyan, részben megszépített világ felé, amelyben a társadalmi-politikai egyéni szabadság nem jelszóként, hanem valóságként működött. Ehhez szeretném görbe tükörként idézni a hazai Vallásügyi Hivatal alelnökének (Gheorghe Nenciu) Dr. Kovács Lajos püspök 1972-ben tartott beiktatóján mondott beszédéből a következőket: „Egy lényeges dolgot szeretnék ez alkalommal különösképpen kihangsúlyozni. Ezen a mai ünnepen országunk egyházainak nagy része képviselve van, köztük négy ortodox püspök, az Alba Iulia-i [!] katolikus püs-

¹³ KerMagv, 1975, 3.

pök, a református és az evangélikus püspökök, lelkészek, teológiai tanárok. Szerintem ez nem jelent csupán protokolláris jelenléteket, hanem figyelmességet, tiszteletet és szeretetet, országunk különböző egyházai részéről megnyilvánuló baráti érzéseket juttat kifejezésre. *Mi, az állam, a helyi hatósági szervek képviselői is jelen vagyunk, mert meg vagyunk győződve, hogy az egymás iránti figyelmesség légköre, egymás kölcsönös megismerése és értékelése alkalmat ad nekünk arra, hogy egyetérthessünk azokban a kérdésekben, amelyben mint a haza állampolgárai egymáshoz közel kerülünk.*¹⁴ Azt, hogy itt miféle egyetértésről beszél az állam képviselője, csak azok tudják, akik egy ilyen társadalomban éltek. Nem is beszélve arról, hogy miféle *figyelmességet* jelentett az államhatalom képviselőinek a jelenléte egy egyházi rendezvényen. Akik a korabeli rendszer valóságos működéséről akarnak fogalmat alkotni, s ezt pusztán a korabeli hivatalos kiadványok és megnyilatkozások alapján próbálják elérni, mélységesen hamis képet alkotnak maguknak.

Könyvszemle

Az alábbiakban egyetlen idézettel szemléltetem ennek a rovatnak a szellemiségét. Az egyházi vonatkozású, teológiai témájú, magyar és főként angol nyelvű publikációk mellett, melyekre most csak egyszerűen hivatkozhatunk, nagyon fontosak azok az ismertetőik, amelyek kultúránk tágabb területeinek kiadványairól tájékoztatták a *Keresztény Magvető* olvasóit. Ezek egyik része világi folyóiratokban közölt írások újraközlése, amint ezt a kiválasztott szemelvény is jelzi:

„Az 1974. évi Korunk évkönyvben Dankanits Ádám *Ismeretterjesztő közírá-sunk forrásvidékén* címen részletesen ismerteti a Berde Áron szerkesztésében 1846 júliusától 1848 novemberéig Kolozsvárt megjelent *Természetbarát* című hetilapot, az első hazai magyar nyelvű ismeretterjesztő folyóiratot. A lap indításakor Berde Áron a kolozsvári unitárius kollégium fizika- és vegytanára, [aki] 1872-ben a kolozsvári egyetem első rektora lett. Arra is hivatkozik a szerző, hogy a *Természetbaráttal* egy időben a Bölöni Farkas Sándor kezdeményezésére már 1834-ben indult Vasárnapi Újságban, Brassai Sámuel lapjában, az első hazai magyar néplapban is folyt tudományszerűsítés.

»Bölöni és társai (Brassai, Berde, Kővári [László], hogy csak a már említettek nevezzük meg) – úgymond – demokratikusabb művelődési értékorientáci-

¹⁴ KerMagv, 1972, 99. Kiemelés tőlem – M. D.

ót hoznak magukkal, amelyben a népiskolázás, a népkönyvtár, a néplap mellett méltó helyet foglal el a tudományos és műszaki kultúra.»¹⁵

Megjegyzem, hogy az 1973-as *Magvető* összevont 3–4. száma 1974-ben jelent meg. Ez egyrészt a nyomda évszámjelzésével igazolható, másrészt pedig azaz, hogy a most tárgyalt, 1973-as összevont szám könyvszemléje az Utunk 1974. évi évkönyvét is ismerteti. Az az érdekessége ennek az ismertetésnek, hogy megemlíti: az évkönyv „ötvenöt hazai magyar és román író emlékezését közli szülőföldjéről”. Közülük – anélkül, hogy kijelentené, hogy csak az unitárius szerzőket sorolja fel – nyolc személy nevét adja meg, írásuk címével együtt. A következő személyekről van szó: Farkas Árpád, Kormos Gyula, Kriza János, Létay Lajos, Mikó Imre, Szabédi László, Szabó Gyula, Szentiváni Mihály.

Végül az állami cenzúra utolsó esztendejében, 1989-ben megjelent *Magvető*-számokról kell néhány pontosító megjegyzést tenni. A kolofonokban közölt korábbi és későbbi információk alapján megállapítható, hogy az 1989-es füzetek közül csak az *első* jelent meg a jelzett esztendőben. A következő három szám – bár a megjelenés évszámaként ezekben is 1989 szerepel – később, vélhetőleg 1990-ben került ki a nyomdából. Erre utal az, hogy a borító belső oldalán a *Kolozsvár-Napoca/Cluj-Napoca* helyett a második füzettől *Kolozsvár* áll, a Püspöki Hivatal postai címében a *Lenin út 9.* szám helyett a fordulat utáni új utcanév, a *December 22 út* olvasható, és: a füzeteket záró, *Előfizetőink figyelmébe* című tájékoztatásban a *szocialista országok* helyett a *kelet-európai országok* megnevezés szerepel. Ezek a különbségek kellőképpen igazolják fenti megállapításunk helyességét.

Ezek alapján – tehát a világosan kikövetkeztethető tények ismeretében – elgondolkodtató az, hogy a *Keresztény Magvető* 1990-ben nyomdafestéket látott, de 1989-es keltezésű három utolsó füzetében nincs szó a decemberi eseményekről. Vajon egyfajta öncenzúráról van itt szó, amely 1989 előtt a hivatalos cenzúra mellett nemcsak a világi, hanem az egyházi sajtót is meghatározta? Azt hiszem, hogy ez esetben nem ilyenfajta óvatosságról, hanem inkább formai szakszerűségről kell beszélnünk. Ugyanis a keltezés szerint a decemberi események *előtt* ’kiadott’ sajtóban nem lehetett a szóban forgó eseményekről beszélni. Az évszámhoz való ragaszkodás tehát kétszeresen „átírta” a valóságot. A lapszámok folytonossága kedvéért nem jelölte a megjelenés valóságos idejét. S mivel egy korábbi időt tüntetett fel, le kellett mondania a megtörtént eseményekről való beszámolásról.

¹⁵ KerMagy, 1973, 267.